

SON SO‘Z TURKUMINI O‘QITISH METODI

Kuvatova Nafisa Zayerjonovna

SamDChTI akademik litseyi

Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: maqolada ona tili darslarida beriladigan bilim, malaka, ko‘nikmalar, ona tili darslarining maqsad va vazifalari, son so‘z turkumining akademik litseylarda o‘qitish va olgan bilimlarni mustahkamlash usul va metodlari haqida fikr yuritiladi

Kalit so‘zlar: so‘z turkumlari, morfologiya, son so‘z turkumi, otlashish, ijodiy-amaliy topshiriq, didaktik materiallar

Necha mingyillik tarixga ega boy tillardan biri bo‘lgan ona tilimiz millatimiz uchun milliy o‘zligimiz va bebaho qadriyatimizdir. Ona tilimizning davlatimiz va jamiyatimiz hayotidagi ta’siri, va dovrug‘ini yanada yuksaltirish zarur.

Akademik litseyda ona tili darslarining maqsadi o‘quvchi yoshlarning o‘g‘zaki va yozma nutqiy savodxonligini oshirish, ona tilimizning sofligini saqlagan holda nutq shakllantirish ko‘nikmalarini hosil qilishdir.

Shu narsa ma’lumki, ta’lim tizimidagi barcha fanlar, shu jumladan, ona tili darslarida ham didaktik materiallardan, ko‘rgazmali vositalardan, turli xil qiziqarli o‘yin va topshiriqlardan foydalanish yuqori natijalar beradi. Bu haqda bir qator mutaxassislar, xususan, K. Usmonova, A. Nisanbayeva, R. Ishmihamedov, kabi tilshunoslar o‘zlarining tadqiqotlarida, shu mavzudagi monografiyalarida fikr yuritganlar.

O‘quvchilar so‘z turkumlari, ularni guruhlariga bo‘lish, mustaqil va yordamchi so‘z turkumlari va ularni farqlashni boshlang‘ich sinflarda o‘rganishib, turkumlar haqidagi tushunchalari shakllanib boradi. Yuqori sinflarda o‘rganilayotgan tushunchalar uning mantiqiy davomidir.

Akademik litseyda morfologiya bo‘limini o‘qitishning ilmiy va amaliy asoslari bor. Ilmiy tomoni shuki, Sintaksis bo‘limini o‘rganishda morfologiyada o‘rganilgan yordamchi so‘z turkumlari, kelishik, egalik, shaxs-son shakllari so‘z birikmasi va gapni shakllantirishda xizmat qiladi(1, 54) Amaliy tomoni esa nutqiy savodxonlikni oshiradi.

O‘qituvchi o‘quvchilarga so‘z turkumlari haqida ma’lumot beradi. Mavzu bo‘yicha o‘rganilgan bilimlarni takrorlash uchun xattaxtaga turli turkumlarga mansub so‘zlar yozadi.

Xattaxtaga so‘zlar

Xushbichim, serjilo, badhazm, xushhavo, badbo'y, tom, tosh, go'zal, kichik, saraton, bilimli, shunday, bu, o'n birlar, uch-to'rt, sakson, oq, o'qidi, yozdi, ishladi, shoshildi, salomlashdi.

1- Topshiriq: "Pinbord" metodi asosida yozgan so'zlarni qaysi so'z turkumiga mansubligiga ko'ra guruhlang

2- Topshiriq: So'zlarni ma'nolarini izohlang.

3- Topshiriq: So'z birikmalari hosil qiling.

Shu tariqa so'zlarni sharhlash va yozish orqali o'quvchilarda:

1)tafakkur doirasi kengayadi;

2)yoza savodxonligi oshadi;

3)fikr ifodalash ko'nikmasi rivojlanadi;

4)nutqda so'z qo'llash malakasi shakllanadi;

5)so'z turkumlari yuzasidan olingan bilimlari umumlashtiriladi.

Mustaqil so'z turkumlaridan biri son so'z turkumi hisoblanadi. Quyi sinflarda sonning so'rog'i, ma'no turlari, gapdagi vazifasi, otlashishi haqidagi bilimlar o'zlashtirilgan. Shu o'rganilgan ma'lumotlar qaytadan ta'limiy mashqlar orqali tiklatilib, miqdor va tartib bildiruvchi so'z turkumi haqida kengroq tushuncha beriladi.

Dastur talabiga ko'ra, mazkur so'z turkumining lug'aviy ma'nosi, ma'no turlari(sanoq, dona, jamlovchi, taqsim, chama, tartib sonlar) morfologik(otlashishi) va sintaktik(qaysi so'z turkumlari bilan birikishi, gapdagi vazifasi) xususiyatlari haqida bilim va ko'nikmalar amaliy ishlar orqali o'quvchilar ongiga singdiriladi. Bu mustaqil ishlarni bajarish orqali quyidagi xulosaga keladilar:

"Nechta?" "Qancha?" "Nechanchi?" so'roqlariga javob bo'lib, predmetning miqdorini, tartibini bildiruvchi so'zlar son turkumiga kiradi(2, 101)

Shundan so'ng "Son uslubi" mavzusi o'rganiladi. O'quvchilar ikki tur(miqdor va tartib sonlar)ning bir-biridan farqli tomonlari mavjud ekanligini tushunib yetadilar.

Miqdor sonning ma'no turlari o'tilar ekan, sonlarni ifodalagan ma'nosiga ko'ra guruhlashni o'rganadilar va amaliy mashqlar, ta'limiy o'yinlar yordamida mustahkamlaydi. Bu singari ijodiy-amaliy ishlar o'quvchilarning savodxonligini oshirish va lug'at boyligini kengaytirish uchun xizmat qiladi.

"Sonlarning otlashishi" mavzusi orqali sonning otlashishi son tarkibiga egalik va kelishik shakllarining qo'shilishi, ularning imlosi bilan tanishadilar. Ijodiy-amaliy topshiriqlardan foydalanish o'rganilayotgan ob'jektning puxta o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Son so'z turkumi haqidagi bilimlarni mustahkamlash, ularni uslubiyat bilan bog'lab rivojlantirish uchun har xil mavzudagi matnlardan foydalansa bo'ladi.

Matn asosida quyidagi topshiriqlarni bajarish mumkin

1-Topshiriq: sonlarni topib, ma'nosiga ko'ra ajrating

2-Topshiriq: otlashgan sonlarni toping

3-Topshiriq: fonetik qoida asosida yozilgan sonlarni ajrating va izohlab bering.

4-Topshiriq: sonlar qaysi so'z turkumi bilan bog'langan va gapdagi sintaktik vazifasini toping.

Ona tili mashg'ulotlarini ana shunday rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlari, mashqlar va matn tahlillari yordamida olib boorish tizimli va izchil bilim olishga zamin hozirlaydi, ta'lim sifatini oshirib, o'quv- biluv faoliyatini tezlashtirishga yordam beradi. Bundan tashqari, morfologiyani puxta o'zlashtirish o'quvchi mustaqil va ijodiy tafakkur doirasini kengaytirib, so'zning turli shakllarini gap tarkibida qo'llash va bog'lanishli nutqda o'rinli ishlatish ko'nikmalarini hosil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdurahmonov G'. Xo'jayeva D. Hozirgi o'zbek adbiy tili(akademik litseylar uchun darslik).-T.:O'qituvchi, 2003
2. Jamolxonov N. . Hozirgi o'zbek adbiy tili(akademik litseylar uchun darslik).- T.:O'qituvchi, 2005
3. Nurmonov A. O). O'zbek tilshunosligi tarixi.-T.:O'qituvchi, 2002